

Hindiston mamalakatidagi *rud* indikatorli gidronimlar (*Xoja Xizr ro‘d* , *Sanor rud*, *Chandoval rud*) esa ko‘proq Bobur davri siyosiy-madaniy ekspansiyasi ta’siri bilan bog‘liq. Bu hududda *rud* tabiiy til muhiti emas, balki an’anaviy nomlash modeli orqali ko‘chgan qatlam sifatida qaraladi.

Andijon rudi – *Andijon rudi O‘shning mahallotining ichi bila o‘tub, Andijong‘a borur*. [3, 35]

Farg‘ona vodiysida atigi bittagina *rud* indikatorli gidronim uchrashi bu hududning asosan turkiy til arealiga mansubligini ko‘rsatadi. Bu hududda forsiy qatlam tarixiy iz sifatida ikkilamchi qatlam sifatida saqlangan.

Xulosa qilib aytganda, asardagi *su // suv // suy, rud, daryo* kabi gidronimik indikatorlar bir umumiy ma’noda *yer osti va yer usti suvlaridan hosil bo‘ladigan katta oqar suvlarni* anglatgan. Shuningdek, Afg‘oniston hududidagi gidronimlar bilan birga kelgan *suv // su* – turkiy, *rud* – forsiy indikatorlari erkin almashinib kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006. – Б. 25.
2. Qorayev S. Toponimika. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2006. – B. 64.
3. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Тошкент: Шарқ, 2002. – 336 б. + 36 б.
4. Бобур энциклопедияси. – Тошкент: Шарқ, 2014. – Б. 208.

XORIJIY TILDA SO‘Z BOYLIGINI "TUSHUNCHALAR TAHLILI" METODINI QO‘LLASH ORQALI RIVOJLANTIRISHNING AFZALLIKLARI

Sadinov Oybek

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot xorijiy til o‘rganuvchilarining lug‘at boyligini oshirishda “tushunchalar tahlili” metodini qo‘llashning afzalliklarini tahlil qiladi. Tezisdan ushbu interfaol yondashuvning mazmuni va uni amaliyotda qo‘llash usullari yoritilgan. Usullar bo‘limida “tushunchalar tahlili” interfaol metodining o‘ziga xos jihatlari va tatbiq etish bosqichlari tavsiflanadi. Natijalar qismida mazkur metodni qo‘llash natijasida olingan ilmiy dalillar keltirilib, so‘z boyligini oshirishdagi ijobiy o‘zgarishlar yoritiladi. Munozara qismida esa ushbu natijalar tahlil qilinib, “tushunchalar tahlili” metodining o‘quvchilarning chuqurroq tushunish, mustaqil fikrlash va esda saqlashiga ta’siri

muhoqama qilinadi. Xulosada mazkur usul xorijiy til o‘qitish jarayonida samarali vosita ekanini ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: xorijiy til, so‘z boyligi, interfaol metod, tushunchalar tahlili, konsept xaritasi, lug‘at o‘rgatish.

Chet tilini puxta o‘zlashtirishda lug‘at boyligini kengaytirish hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko‘plab tadqiqotlar tomonidan qayd etilgan. Empirik izlanishlar lug‘aviy kompetensiya darajasi chet tilida umumiy bilim va muvaffaqiyatning kuchli ko‘rsatkichi ekanini tasdiqlagan. Shu bois, xorijiy til o‘qitish metodikasida yangi so‘zlarni samarali o‘rgatish masalasi doimo dolzarbdir. An’anaviy yondashuvlar – tayyor tarjimalar yodlatish, matn orqali kontekstual o‘rgatish va boshqalar – ma’lum foyda bersa-da, zamonaviy tadqiqotchilar interfaol va ongli o‘rganish usullari o‘quvchilar so‘z boyligini yanada tez va mustahkam shakllantirishini ta’kidlamogda. Xususan, “tushunchalar tahlili” usuli xorijiy tilda lug‘at boyligini oshirishda e’tiborni so‘zlarning mazmun-mohiyatini chuqur anglashga qaratadi va shu orqali ularni samarali o‘zlashtirishni ta’minlaydi.

“Tushunchalar tahlili” ko‘pincha jadval yoki grafik organayzer shaklida amalga oshiriladi. Masalan, asosiy konseptual jadval tuzilib, uning bir ustuniga muhim tushuncha nomi, ikkinchi ustuniga esa o‘quvchi tomonidan berilgan taxminiy izoh yoziladi, uchinchi ustunda esa o‘qituvchi tomonidan keltirilgan to‘liq ma’lumot keltiriladi. Shu tariqa, har bir ishtirokchi yangi lug‘at birligini nafaqat yodlab qoladi, balki uni kengroq kontekstda, boshqa tushunchalar bilan aloqadorlikda tushunadi. Ba’zan ushbu metodni konsept xaritasi (semantic map) tarzida qo‘llash ham mumkin – bunda asosiy tushuncha hamda unga aloqador atamalar o‘rtasida grafik bog‘lanishlar chiziladi. Masalan, “inson tanasi” mavzusida *cell* (hujayra), *tissue* (to‘qima), *organ* (a‘zo) kabi atamalar o‘rtasida “*cells make up tissues*” (“*hujayralar to‘qimalarni hosil qiladi*”) kabi bog‘lovchi ifodalar orqali aloqalar ko‘rsatiladi. Bunday yondashuv o‘quvchilarga har bir so‘zning ma’nosini tushunchalar tizimida joylashtirishga yordam beradi – ya’ni yangi so‘z o‘ziga doir katta tushunchalar tizimining bir qismi sifatida o‘zlashtiriladi.

“Tushunchalar tahlili” metodining xorijiy til o‘rganuvchilari lug‘at boyligini rivojlantirishga ijobiy ta’siri ilmiy tadqiqotlar natijalari bilan tasdiqlanmogda. Xususan, konseptual xaritalar va shu kabi usullarni qo‘llash ikkinchi tilni o‘rganish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi aniqlangan. Meta-tahlillarga ko‘ra, konsept xaritalardan ta’limiy maqsadda foydalanish L2 (chet tili) o‘zlashtirish natijalariga kuchli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. ESL/EFL (ingliz tilini chet tili sifatida) o‘rganuvchilari ustida o‘tkazilgan 68 ta tadqiqot natijalarini integratsiyalash asosida, konsept xaritalar joriy etilgan guruhlarining

lug‘at o‘zlashtirish va umumiy til ko‘nikmalari ko‘rsatkichlari an‘anaviy usullarda tahsil olgan nazorat guruhlariga nisbatan ancha yuqori ekani qayd etildi. Tadqiqotlar shuningdek yangi so‘zlarni kontekst va tushunchalararo bog‘lanishda o‘rgatish nafaqat lug‘at boyligini oshirish, balki matnni tushunish kabi reseptiv ko‘nikmalarni ham yaxshilashini ko‘rsatgan (masalan, konsept xaritalar qo‘llanganda o‘quvchilarning o‘qish va matn mazmunini anglash darajasi oshgan).

Mazkur yondashuvning samaradorligi ko‘p jihatdan uni qanday tashkil etishga bog‘liqdir. O‘quvchilarning individual ravishda tushunchaviy tahlil olib borishi ham yaxshi natija beradi, biroq izlanishlar hamkorlikda, guruhda konseptual xarita tuzish yanada yuqori samara berishini ko‘rsatmoqda. Bunda o‘quvchilar juftliklarda yoki kichik guruhlarda birgalikda tushunchalarni tahlil qilishar ekan, bir-birlarining fikrini to‘ldiradilar, bahs va muhokama orqali ko‘proq mazmuniy munozara olib boradilar. Natijada, lug‘at bo‘yicha ko‘nikmalar chuqurlashib, har bir ishtirokchining faol o‘rganish jarayonida yangi so‘zlarni eslab qolishi va qo‘llashi yaxshilanadi.

Ta’kidlash joizki, “tushunchalar tahlili” metodini qo‘llash natijalari nafaqat test sinovlari yoki baholashlarda, balki o‘quvchilarning amaliy nutqiy faoliyatida ham sezilmoqda. Mazkur metod bilan o‘rgatilgan lug‘at birliklari o‘quvchilarning nutqida faolroq qo‘llanilib, ular yangi so‘z va iboralarni kontekstga mos holda ishlatish qobiliyatini namoyish etganliklari kuzatilgan. Masalan, o‘quvchilar konsept xaritalar tuzish jarayonida so‘zlar o‘rtasidagi mantiqiy aloqalarni o‘zlari kashf etganlari bois, keyinchalik shu so‘zlarni esga tushirish va to‘g‘ri ma’noda qo‘llashlari osonlashadi.

Yuqoridagi natijalar “tushunchalar tahlili” metodining bir qator muhim afzalliklari borligini tasdiqlaydi. Avvalo, bu metod o‘quvchilarni dars jarayonida faol fikrlash va izlanishga undaydi. An‘anaviy yodlashdan farqli o‘laroq, o‘quvchi yangi so‘z ma’nosini mustaqil ravishda tahlil qiladi, uni tasavvurida “jonlantiradi” va tegishli kontekstlar bilan bog‘laydi. Ta’lim jarayonini jonlantiruvchi bunday interfaol yondashuv o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishi tajribada o‘z isbotini topgan – darsni turli faollashtiruvchi usullar bilan boyitish o‘quvchining mavzuni chuqurroq va mustahkamroq o‘zlashtirishiga olib keladi.

Chuqur qayta ishlash – mazkur metodning navbatdagi ustunligidir. O‘quvchi yangi so‘z ustida ishlarkan, uni imkon qadar kengroq tahlil qiladi: ma’nosini, sinonim-antonymlarini, qo‘llanish joylarini mulohaza qiladi. Psixologik tadqiqotlarga ko‘ra, ma’lumotni shunchaki mexanik yodlash emas, balki semantik (mazmuniy) jihatdan chuqur qayta ishlash uning xotirada mustahkamroq saqlanishini ta’minlaydi. Demak, “tushunchalar tahlili” aynan so‘zning mazmun

mohiyatini chuqur o‘ylab ko‘rishga undagani tufayli, o‘rgangan lug‘at birliklari uzoq muddatli xotirada yaxshiroq saqlanadi va zarur paytda esga olish osonlashadi. Haqiqatan ham, ko‘plab o‘quvchilar chet tilidagi so‘zlarni yodlab olsalar-da, keyinchalik uni nutqda qo‘llashda qiynalishadi. Buning sababi – ularning yangi so‘z ma‘nosini yetarlicha chuqur anglamaganliklari yoki faqat yuzaki o‘rganganliklarida ekani ta‘kidlanadi. Shu bois, so‘z ustida elaborativ (batafsil) ishlash – ya‘ni uning mazmunini turli bog‘lanishlarda ko‘rib chiqish va shaxsiy tushunchalar tarmog‘iga ulash – lug‘at o‘rganishda nihoyatda samarali usul hisoblanadi.

Metodning yana bir afzalligi – o‘quvchilarda o‘z-o‘zini nazorat qilish va faol refleksiyaning rivojlantirishidir. Tushunchalar tahlili davomida har bir ishtirokchi avvalo o‘z bilimini sinovdan o‘tkazadi, so‘ng uni namuna javob bilan solishtirib, xatolarini topadi va to‘g‘rilaydi. Bu jarayon ular uchun tezkor feedback (aloqa) va tuzatish mexanizmi vazifasini o‘taydi. Natijada, o‘quvchi o‘z bilimidagi bo‘shliqlarni o‘zi aniqlab, ularni bartaraf etishga intiladi – bu esa mustaqil o‘qib-o‘rganish ko‘nikmasini mustahkamlaydi.

Bundan tashqari, tushunchalarni tarmoq shaklida o‘rganish – lug‘atni o‘zlashtirishda tizimli yondashuvni joriy etadi. O‘quvchilar yangi so‘zni boshqa so‘zlar bilan ma‘no jihatdan bog‘laydi, umumiy va farqli tomonlarini ko‘radi. Misol uchun, “*global*” so‘zini tahlil qilayotganda “*global – umumbashariy*” degan izoh berilishi, so‘ng “*global muammo (dunyoviy muammo), global iqlim o‘zgarishi*” kabi misollar keltirilishi mumkin. Shuningdek, “*global*” so‘zining aksi ma‘nodagi “*lokal (mahalliy)*” tushunchasi bilan solishtirilishi o‘quvchiga mazkur atamaning qamrov doirasini aniqroq tasavvur qilishga yordam beradi. Bu tarzda bog‘lanishda o‘rganilgan so‘zlar yakka holda emas, balki keng ma‘nolar tarmog‘i tarkibida xotirada saqlanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bunday ma‘no tarmog‘i shaklida o‘rgangan lug‘at birliklari osonroq esda qoladi va birini eslash orqali boshqalarini ham qayta tiklash mumkin bo‘ladi.

Nihoyat, “tushunchalar tahlili” metodining muhim afzalliklaridan biri – u o‘quvchilarda yuqori darajadagi qiziqish va motivatsiya hosil qiladi. O‘quvchilar darsda faol ishtirok etib, so‘zlarning mazmunini “kashf etish” jarayoniga kirishadilar. Bu esa ularda biror yangi so‘zga duch kelganda uni lug‘atdan tayyor tarjimasini ko‘rishdan ko‘ra, avvalo o‘z bilim va mantiqlariga tayanib tushunib olishga intilish odatini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy tilda so‘z boyligini rivojlantirishda “tushunchalar tahlili” metodining afzalliklari ko‘p qirrali va amaliy jihatdan ahamiyatlidir. U o‘quvchilarning lug‘at ustida faol va mazmunli ishlashini ta‘minlab, ularni mustaqil va mantiqan fikrlashga o‘rgatadi.

So‘zlarning ma’nolarini chuqur tahlil qilish va ular o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlash orqali o‘quvchilarda mustahkam lug‘aviy bilim poydevori shakllanadi. Shuningdek, ushbu usul bilim olish jarayonini interfaol va qiziqarli shaklga keltirib, o‘quvchilarning darsga jalb qilinishi va motivatsiyasini oshiradi. Ilmiy tadqiqotlar va amaliyotdagi kuzatuvlar esa “tushunchalar tahlili” yondashuvi xorijiy til lug‘atini o‘rgatishda samaradorligini tasdiqlab bermoqda – o‘quvchilar yangi so‘zlarni tezroq, chuqurroq va ongliroq ravishda o‘zlashtirmoqdalar. Shunday ekan, xorijiy til o‘qituvchilari dars jarayonida ushbu metoddan keng foydalanishlari maqsadga muvofiq bo‘lib, u o‘quvchilarning so‘z boyligini boyitishda muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Editorial // *LSP Journal*. – 2010. – Vol. 1, No. 2. – P. 3–5.
2. Usmonova M. S. Interactive learning methods used in the effective organization of technology courses // *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*. – 2022. – Vol. 9, Issue 10. – P. 106–113.
3. Concept Maps // *Colorín Colorado: English Language Learners (ELL) Strategy Library* [Elektron resurs]. – URL: <https://www.colorincolorado.org/teaching-ells/ell-classroom-strategy-library/concept-maps> (murojaat qilingan sana: 24.11.2025).
4. Han X. Effects of concept mapping on L2 learning: a meta-analysis of studies from 2006 to 2024 // *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*. – 2025. – Vol. 10. – Art. 26. – DOI: 10.1186/s40862-025-00331-2.
5. Conti G. From Exposure to Ownership: Deep Processing Techniques That Make Vocabulary Last [Elektron resurs] // *The Language Gym* (blog). – 2025. – URL: <https://gianfrancoconti.com/2025/11/10/from-exposure-to-ownership-deep-processing-techniques-that-make-vocabulary-last/> (murojaat qilingan sana: 24.11.2025).

GURNA BADIY TAFAKKURIDA USLUB VA ESTETIK KODLAR: LINGVOPOETIK TAHLIL

Saydamatova Dilafro‘z Xamidullo qizi
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
Email: dilfruzsaydamatova97gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy postkolonial adabiyotning yetuk vakillaridan biri Abdulrazak Gurnah (Abdurazzoq Gurna) ijodida muallif uslubining lingvopoetik va estetik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda yozuvchining badiiy